

אליאס ח'ורי, יאלו (תרגום מערבית: מלי ברוך), תל אביב: אנדלוס, 2005, 317 עמ'.

שבע-עשרה שנות מלחמת האזרחים בלבנון (1975-1992), שנים שבמהלכן נהרגו ונעלמו 200,000 איש, מאות אלפים נפצעו, מיליונים נהפכו למהגרים והמדינה נהרסה פיזית ופוליטית, הסתיימו בשכחה קולקטיבית. הלבנונים אינם רוצים להתעמת עם עברם, לערוך חשבון נפש או להפיק לקחים, הם רוצים לשכוח. לשכוח את מוראות המלחמה וזוועותיה, את הפשעים האכזריים שנעשו בשמה, את מעשי ההתעללות והטבח ההרדניים, את החטיפות, את מעשי האונס והשוד ואת הריקבון המוסרי והחברתי שלבנון הייתה נתונה בו בשנים חשוכות אלה.

את חוסר הנכונות ואת הרתיעה מלהתעמת עם העבר אפשר להסביר בהסברים מהתחום הפוליטי והחברתי, אך גם מן התחום הנפשי. המשימה הראשונה שניצבה בפני הלבנונים עם סיום המלחמה הייתה לשקם את מדינתם מבחינה פוליטית, כלכלית וחברתית. סוריה ביססה במהירות את שליטתה במדינה, ובדרום נמשכה הלחימה בין חזבאללה לישראל. הפוליטיקאים וראשי המליציות שהיו מעורבים במלחמה הובילו עתה, בחסות סורית, את תהליך השיקום והפיוס הלאומי. העמדה לדין של האשמים הייתה מעמיקה את החשדנות בין העדות ומקשה, ואולי אף מונעת, את תהליך הפיוס (אם כי מספר קטן של ראשי מליציות נוצריות הועמדו לדין על ידי הסורים באשמת שיתוף פעולה עם ישראל). העיסוק במלחמה היה מעלה בהכרח גם את שאלת האחריות; סוגיה שעדיין מעוררת מחלוקת רבה. ואמנם, אחד הפתרונות המועדפים על פוליטיקאים והיסטוריונים לבנונים שכתבו על המלחמה היה להטיל את האחריות על ה'אחר', בין אם ה'אחר' הוא העדה היריבה, הפלסטינים, סוריה או ישראל. ולבסוף, בעבור האזרח הלבנוני הפשוט שהתמודד עם קשיי הקיום היום-יומיים, הייתה השכחה אמצעי לשמירת שפיותו. ואולם השתיקה והסירוב לערוך חשבון נפש אמתי עם העבר לא היו נחלת הכלל. מיצוט ששורותיו הולכות וגדלות תובע היום להתעמת ולהפיק לקחים מהעבר בהנחה שזו הדרך היחידה למנוע את הישנותה של הטרגדיה האיומה שעברה לבנון במלחמת האזרחים. העומדים בראש מאבק זה אינם פוליטיקאים, עיתונאים או היסטוריונים, אלא סופרים, משוררים, מחזאים ובמאי סרטים הנותנים ביצירותיהם ביטוי לזוועות המלחמה ולהשלכותיה על דור שלם של לבנונים שהשתתפו בה. הם מתמקדים בהתנסותו של הפרט, ובאמצעותה חושפים את התהומות שהחברה הלבנונית הידרדרה אליהן במלחמה. בין הסופרים והיוצרים גם נשים המציגות נקודת מבט ייחודית על סבלה של האישה הלבנונית במלחמה. יצירות אלה מעמיקות את ההכרה ההולכת וגוברת בלבנון בצורך בחשבון נפש אמתי, ובו בזמן תורמות לעיצובו של זיכרון קולקטיבי של מלחמת האזרחים המסייע לגשר על הפיצול הפוליטי, הדתי והעדתי.

יאלו, רומן שנכתב על ידי הסופר הלבנוני הנוצרי אליאס ח'ורי (שספר קודם פרי עטו, באב אל־שָׁמס, הופיע בתרגום לעברית בהוצאת אנדלוס), נמנה עם היצירות החשובות והבולטות שנכתבו בלבנון על מלחמת האזרחים. ח'ורי, שחוה את המלחמה על בשרו, חוזר ותובע להתעמת עם שדי העבר כדי למנוע טרגדיות דומות בעתיד. בתיעתו זו הוא נשען על ראייה היסטורית – על כישלונם של הלבנונים להפיק לקחים ממלחמות אזרחים קודמות (את עבודת המוסמך שלו באוניברסיטת פריז כתב ח'ורי על מלחמת האזרחים של 1860, והוא מתייחס אליה גם בספרו זה). ח'ורי עסק במלחמה זו גם בספרו ההר הקטן (אל־ג'ִ'בל אל־סֶרִיר, כינוי לֶאֶשֶׁרֶפִּיה, הרובע הנוצרי במזרח ביירות). ספר זה הופיע לראשונה בערבית ב־1977 ובאנגלית ב־1989 (למהדורה האנגלית נספח גם מאמר קצר של אדוארד סעיד הבוחן את מקומם של אליאס ח'ורי ויצירתו זו בפרוזה הערבית). ההר הקטן מתבסס על התנסותו של ח'ורי במלחמה המוצגת באמצעות 'רשמים' וחויות של דמויות שונות. הרומן יאלו הוא יצירת מופת שח'ורי מתמודד בה באומץ רב ובפתיחות עם היבטיה הקשים של המלחמה ועם הטראומות ההרסניות שהותירה, לא רק בנפשות הקורבנות אלא גם בנפשות הרוצחים. אף על פי שח'ורי עוסק ביחיד במלחמה, יאלו הוא גם סיפור התפוררותה של החברה הלבנונית במלחמת האזרחים.

ביאלו מספר ח'ורי את סיפורו של איש מליציות נוצרי שנהפך לאחר המלחמה לפושע ולאנס סדרתי. דאניאל, המכונה יאלו, הוא אחד מנערים רבים, בני שכונות העוני של ביירות, שהתגייסו למלחמה, וזו עיצבה במידה רבה את אישיותם. יאלו הוא בן לעדת מיעוט קטנה – סורי אורתודוקסי-יעקוביטי¹ – הוא איננו בטוח בזהותו או בסיבות שהביאו אותו להילחם בעבור מדינה שבעצם אינה שלו. סיפורו הוא גם סיפורם של אמו וסבו. סבו ניצל מטבח בכפרו שבגבול תורכיה-סוריה במלחמת העולם הראשונה, ואומץ בגיל שלוש על ידי מולא כורדי שגידלו כמוסלמי בקמישלי שבג'זירה. הסב היגר לביירות ושם גילה מחדש את אמונתו הנוצרית ונעשה לאיש דת המנסה באובססיביות להחיות את שפת הפולחן העתיקה של עדתו, הארמית-הסורית. האם הסב הוא מוסלמי-כורדי או נוצרי-יעקוביטי? סורי או לבנוני? איננו יודעים בבטחה. גם זהות אביו של יאלו אינה ברורה. אמו התופרת נותרה לבדה לאחר שבעלה ברח לשוודיה, והיא מחפשת נואשות אחר אהבה. יאלו גדל בידי סבו המעורער בנפשו ובידי אמו המצויה גם היא על גבול השפיות, וילדותו רחוקה מלהיות ילדות רגילה. המלחמה היא אפוא מפלט עבורו. ב־1977, בהיותו בן 14, הוא מתגייס לכוחות הלבנוניים הנוצריים ובשורותיהם

1 הסורים אורתודוקסים, המכונים גם יעקוביטים, הם עדה נוצרית שמקורה במאה השישית לספירה, ובדומה לקופטים ולארמנים הם מונופיזיטים. לעדה זו הירארכיה דתית עצמאית ושפת פולחן משלה. מקום מושבו של פטריארך העדה בעבר היה במרדן, תורכיה.

נלחם עד 1989. בסוף אותה שנה, לאחר שמאס במלחמה, הוא עורק מיחידתו, לא לפני שהוא וחברו פורצים את כספת היחידה. הם בורחים לפריז, אך לאחר שלושה שבועות לוקח חברו את הכסף ומותירו חסר כל. יאלו מגויס על ידי סוחר נשק לבנוני נוצרי המחזיר ללבנון ומעסיקו כשומר בביתו בהרי הלבנון, שם מתגוררות אשתו ובתו. בשלב זה של חייו מתחיל יאלו בקריירה של פושע, הוא תוקף זוגות הבאים להתייחד בלילות בהרים בכלי רכבם, שודד את הגברים ואונס את הנשים. הוא מתאהב עד טירוף בצעירה ושמה שירין החוששת ממנו ובו בזמן נמשכת אליו. שירין היא שמסגירה אותו לבסוף למשטרה, שם הוא מואשם לא רק במעשי הפשע שביצע, אלא גם בהשתתפות במעשי חתרנות פוליטיים נגד המדינה.

עיקר הרומן הוא תיאור מפורט וריאליסטי של עינויי התופת ושל הייסורים שעובר גיבור היצירה בחדרי החקירות של המשטרה הלבנונית. חוקריו תובעים ממנו לא רק להתוודות על פשעיו, אלא גם לכתוב במו ידיו את 'סיפור חייו'. תחת לחץ העינויים נאלץ יאלו, הנמצא על סף אובדן השפיות, לשחזר שוב ושוב את סיפור חייו. זיכרונות מתעתע בו והוא מתבלבל לעתים בין זיכרונות ילדותו למעשיו בשנות המלחמה הארוכות. מהודאותיו החוזרות ונשנות מרכיב יאלו בהדרגה, ואתו הקוראים, את תולדות חייו. הקוראים לומדים על זוועות המלחמה, על חייו של יאלו לוחם המיליציה, על פחדיו ותחושותיו, על חבריו ואויביו, על התבגרותו המינית ועל הנשים במלחמה. הודות לאהבתו לשירין ובלחץ העינויים מתעמת יאלו עם עברו, חושף את נפשו וזוכה לגאולה. יאלו איננו מעורר הזדהות, אך למרות מעשיו הנוראים הוא מעורר מידה של חמלה, שכן גם הוא קורבן המלחמה.

יאלו של ח'ורי איננו רק סיפורה של מלחמת האזרחים בלבנון. זהו רומן המספר סיפור אהבה בין גבר לאישה ובין אדם לאמונתו הדתית ולשפתו, וגם סיפור אהבה למילה הכתובה שבאמצעותה מגיע הגיבור לאמת ולגאולה. ולבסוף, זוהי יצירה העוסקת בדרכי עיצובו של הזיכרון ובאופן שבו הוא נעשה לחלק מזיכרונה הקולקטיבי של החברה וממורשתה ההיסטורית.

מאיר זמיר